

OPONENTSKÝ POSUDOK HABILITAČNEJ PRÁCE

Autor habilitačnej práce: **Mgr. Ján KALISKÝ, PhD.**

Názov habilitačnej práce: **ETICKÉ VÝCHODISKÁ IMPLEMENTÁCIE
EKOLOGICKÝCH HODNÔT DO KURIKULA ETICKEJ VÝCHOVY**

„Kto nevidí krásy prírody, nič nevidí. Prečo dnešný svet nechce počúvať hlas prírody? (...) Lásku k prírode by sa mala vštepovať deťom v rodine a v škole jako jedna z najzávažnejších vlastností človeka.“

1. Predmet a rozvrh habilitačnej práce

Uvedený výrok J. A. Komenského (na s. 20) by mohol obrazne predstavovať rámcové zdôvodnenie celej habilitačnej práce (HP), ktorá je syntézou mnohoročného vedeckého a pedagogického úsilia jej autora. Dr. Kaliský predložil **originálne dielo**, ktoré je na Slovensku jedinečné svojím zameraním (ekologický komponent mravnej výchovy v kurikule etickej výchovy, ETV), ale aj a architektúrou logicky štruktúrovaného vedeckého postupu.

Cieľom práce je teoreticky zdôvodniť a empirickým skúmaním overiť potrebu čiastkovej kurikulárnej revízie predmetu ETV v oblasti výchovy k ekologickým hodnotám. Tento cieľ bádania (ktorý nie je v práci explicitne takto sformulovaný ale evidentne vystupuje z popisu zamerania a predmetu výskumu v úvodných častiach HP) autor dosahuje **interdisciplinárnym** prelínaním troch vedeckých oblastí, ktoré charakterizujú a integrujú obsahové a procesuálne zložky ETV v jej celku: etiky (morálnej filozofie), psychológie a pedagogiky (odborovej didaktiky). Toto prelínanie nie je v práci náhodné či difúzne, ale logicky a metodologicky zorganizované. Práca sa začína analýzou kurikulárnych dokumentov ETV (štátneho vzd. programu ETV, 22 metodických materiálov a učebníc), z ktorej vyplýva nedostatočné zastúpenie ekoetických tém v osnovách ETV a ich zúžené, skôr antropocentrické uchopenie. Nasleduje argumentačne bohatá a špekulatívne prenikavá eticko-filozofická časť výskumu (s. 24-72), v ktorej Kaliský zdôvodňuje svoju explicitne pomenovanú teoretickú a hodnotovú pozíciu (egalitárny zoocentrizmus). Na základe jej záverov konštruje svoj vlastný empirický merací nástroj (AniRe(15)), ktorý evaluje pomocou vybraných štatisticko-metodologických procedúr a aplikuje – spolu s dotazníkom FEOAU (Thompson – Barton 1994, mod. Siegrist 1996) – na vzorke 500 študentov UMB; dosiahnuté výsledky interpretuje v kontexte vopred stanovených 5 výskumných otázok (kap. 3). Z empirického poznania, ktorým si autor potvrdil potrebu špecifickej úpravy vzdelávacieho kurikula ETV, vychádza v poslednej časti práce (kap. 4), v ktorej odhaľuje pedagogické konzekvencie a navrhuje odporúčania na vyváženejšie začlenenie ekoetických tém do ETV.

Celková zostava HP vytvára **koherentný oblúk**, v ktorom sa Kaliský od problematizácie vybraných otázok kurikula ETV dostáva cez teoreticko-empirickú vedeckú prácu späť ku kurikulárnej problematike, s novým poznaním a so zdôvodnenými návrhmi na jej modifikáciu. Už na tomto mieste si dovoľím poznamenať, že habilitačná práca Jána Kaliského predstavuje významný prínos pre pedagogiku mravnej výchovy (zvlášť ETV) z hľadiska obsahového i metodologického.

2. Aktuálnosť voľby zvolenej témy habilitačnej práce:

Aktuálnosť habilitačnej práce spočíva v **konštruktívnej parciálnej problematizácii** aktuálne platného kurikula ETV, s poukazom na jeho slabinu v oblasti výchovy k ekologickým

hodnotám a v etiky i psychologicko-pedagogicky zdôvodnenom **návahu na ich lepšie a adekvátnejšie integrovane**. Kaliského realizačný návrh rešpektuje vnútornú ideovú a pedagogickú profiláciu ETV, nenavrhuje „zmeny pučom“, ale rozumnou evolučnou modifikáciou. Špecifickosť jeho práce, ktorá môže vzbudzovať aj určité otázky, je daná ideovo-hodnotovou paradigmou, ku ktorej sa hlási a ktorú sa usiluje teoreticky zakotviť v etických argumentáciách.

3. Teoretické východiská témy habilitačnej práce

Keďže sa odborne venujem predovšetkým filozoficko-edukačným a etickým otázkam, práve k nim sa odvážim podrobnejšie vyjadriť, dokonca aj s určitým polemizujúcim pohľadom. Neodvážim sa, to priznávam, hodnotiť procedúru konštruovania empirického výskumného nástroja (AniRe), overovania jeho validity a reliability a správnosť jeho aplikácie. To by som, s dovolením, ponechal na v tomto ohľade kompetentnejších oponentov.

Teoretické stanovisko, z ktorého Kaliský nazerá na ekoetickú problematiku, je explicitne **zoocentrické, egalitaristické a emotivistické** (sympathetické). Vychádza zo zavedeného pojmoslovného rozdvojenia morálnych postojov voči prírode na **antropocentrizmus a neantropocentrizmus** (biocentrizmus, ekocentrizmus). Na tomto binárnom modeli je založený aj jeden použitý výskumný nástroj, ktorý rozdeľuje respondentov na „antropocentrikov“, „ekocentrikov“ a „apatických“.

Z tohto binárneho teoretického modelu vopred vyplýva, že antropocentrický postoj je morálne zlý (mali by sme sa mu vyhýbať) a neantropocentrický je morálne dobrý (mali by sme ho rozvíjať). Domnievam sa, že toto antagonistické rozvetvenie je zjednodušujúce a adekvátne neodráža rozmanitosť morálnych postojov (napokon aj tu sa zvykne rozlišovať krajný-koristnícky antropocentrizmus od tzv. moderovaného antropocentrizmu človeka ako dobrého správcu či pastiera a na poli neantropocentrických postojov je tiež paleta možností: pathocentrizmus, zoocentrizmus, biocentrizmus, koncept Matky Gaie, agathocentrizmus...). Je to schéma, ktorá musí čeliť podozreniu, že bola vytvorená s vopred predvídaným kategorizujúcim výsledkom (určité svetozorové koncepty, ktoré pripisujú človeku výnimočné postavenie vo svete, sa ukážu ako nemorálne). Ako adekvátnejšie sa mi javí porovnávacie kritérium inštrumentálnosti/utilitárnosti v postoji k prírodninám (nemorálne je to správanie, ktoré používa „druhú bytosť“ výlučne ako prostriedok, nie ako cieľ). Aj tu by však bolo potrebné odpovedať na otázku, či je utilitárnosť jednoducho identická s (potenciálnou) nemorálnosťou, alebo sa za určitých podmienok legitimizuje. Musí byť človek, ktorý sa považuje za výnimočného (ako člen ľudského druhu, aj s mohutnosťou morálnej zodpovednosti, ktorou disponuje iba on, nie zvieratá), z definície hodnotený ako nemorálny? Napokon, nie je to práve on – človek – ktorý (ako jedinečný subjekt intencionálnych aktov) vytvoril teoretický model neantropocentrickej etiky? Táto debata však prekračuje rámec tejto HP a vedie sa na širšom fóre.

Druhým teoretickým problémom je **koncept egalitarizmu postavený do opozície s tzv. druhizmom** (podľa P. Singera a i.). Druhizmus je označenie pre nemravný postoj, podľa ktorého sa človek, ako príslušník biologického druhu homo sapiens dopúšťa krivdy na iných biologických druhoch, ak ich považuje za menejcenné a tak sa k nim aj správa. Druhizmus (speciecizmus) akýmsi rasizmom voči iným živým bytostiam. Oproti druhizmu stojí egalitarizmus, ktorý prisudzuje rovnakú hodnotu všetkým živým bytostiam, bez hierarchie, vrátane človeka. Aj v tomto kontexte je možné podotknúť niekoľko poznámok do diskusie. Podľa biocentrického názoru sa živé bytosti, ako aj všetky organizmy, majú právo domáhať, resp. majú im byť dávané tie dobré, ktoré sú vlastné pre ich realizáciu v rámci ich druhu – v nasledovaní vlastného telos sa naplňa ich životné dobro (Taylor 1986). Pri takomto naplňaní svojho vlastného cieľa sa niektoré druhy dostávajú do konfliktu s inými druhmi (predátori).

Zvieratá sú prirodzene „druhistami“ – uprednosťujú prežitie vlastného druhu na úkor iných. Ak neupierame „právo byť druhistom“ iným tvorom, prečo by sme ho mali upierať ľudskému druhu? Iný (menej biologický a viac etický) argument ponúka teória inherentných dober: nemali by sme „ochraňovať“ zvieratá preto, že vykazujú niektoré empirické charakteristiky, prisudzované vo vyššom stupni aj človeku (vedomie, vôľa), ale preto, že sú vnútorne dobré (analógia s Kantovým personálnym princípom) (porov. s. 56-57, argument T. Regana). Tento etický imperatív nás núti mať v úcte všetky živé tvory pre to, že sú (nie preto, že nám niečo dávajú). Ak by sme pokračovali v tejto línii argumentácie, museli by sme opustiť pathocentrizmus (a zoocentrizmus), lebo všetky živé organizmy sú potom bytiami s inherentnou hodnotou (a nemáme k nim mať úctu kvôli tej empirickej vlastnosti, že sú schopné cítiť). V tomto kontexte vyznieva eticky paradoxne „instrumentálne“ postavenie rastlín, prípadne prírody ako takej (porov. s. 49). Napokon – človek má v nej predsa len výnimočné postavenie: ako jediný za ňu má morálnu zodpovednosť.

Tretím teoretickým problémom je explicitný **emotivistický názor**, vyjadrený v HP, podľa ktorého sa motív morálnosti skutku stotožňuje so súcitom. Súcit sa objavuje v koncepcii ETV v kontexte prosociálneho konania ako vysoko vážená hodnota a z hľadiska senzibilizácie ako psychologicky a pedagogicky nevyhnutná vlastnosť. Problematické je však stotožnenie morálky so súcitom, resp. mrálneho konania so súcitným konaním. Nie všetko konanie zo súcitu je morálnym (vzájomný súcit kriminálnikov, súcitné klamanie, súcitné zabitie) a nie všetko morálne sa redukuje na súcitné (napr. morálna povinnosť študovať, zanedbávanie vlastného rozvoja je nemorálne, pravdu máme hovoriť aj keď je krutá). Morálka do určitej miery transcenduje súcit.

Sproblematizovaním uvedených troch etických východísk určite nemienim poprieť legitimitu základnej ekoetickej paradigmy, ktorej sa autor pridáva, alebo devalvovať teoretickú výskumnú prácu, ktorú v HP prezentuje. Naopak, HP obsahuje argumentačnú výstavbu vysokej komplexnosti, ktorej patrí úprimné uznanie. Účelom naznačených polemík je snaha uviesť problematiku ekoetických (a následne aj edukačných) konceptov **na pluralitnú rovinu**, tak aby zvolený východiskový koncept nevyznieval ako „jediný správny“ a nespochybniteľný či normatívny (najmä ak sa chceme vyhnúť ideologizovaniu, ktoré sa občas vyčíta koncepcii ETV).

4. Posúdenie výsledkov výskumu habilitačnej práce

Ako autor uvádza, empirický výskum, ktorý je súčasťou HP, vznikol v rozmedzí viacerých rokov, prechádzal fázami kritického hľadania, konštrukcie a rekonštrukcie výskumných nástrojov, sledujúc to, aby plnili nevyhnutné edukometrické kritériá. Autor poctivo demonštruje jednotlivé fázy tohto procesu. Z výsledkov zberu dát a ich spracovania vyplýva, že sa v zásade potvrdili autorom predpokladané tézy o väčšej citlivosti študentov ETV na ekologické hodnoty, než u iných probandov (študentov PdF, FF a FPV UMB) a tiež to, že vyjadrený pozitívny vzťah k zvieratám u respondentov predstavuje menší podiel než vyjadrený pozitívny vzťah k prírode. Otázniky by mohli vzbudiť korelácie s predchádzajúcim navštevovaním predmetov ETV a NV, resp. s vyjadrenou náboženskou príslušnosťou. Tendencie, ktoré vyplývajú z výsledkov, by mohli poukazovať na nižšiu mieru úcty k zvieratám a prírode u religiózne založených ľudí. Kaliský sa v tomto ohľade vyjadruje veľmi opatrne a poskytuje aj alternatívne zdôvodnenia, no podľa môjho názoru tento výsledok môže odrážať najmä vyššie spomenutú binárnosť použitého empirického nástroja, ktorý nezohľadňuje možnosť iných etických výkladov (napr. možnosť, že postavenie človeka ako správcu záhrady neznamená neúctu, nemorálny postoj, porov. s. 77).

V poslednej, pedagogickej časti HP autor postupne vysvetľuje posun od pýtania sa *prečo?* (filozofické otázky) k *ako?* (psychologické otázky) a od *ako?* k *ako to dosiahnuť?*

(pedagogické otázky). Konštatuje morálno-konatívnu orientáciu predmetu ETV, no prízvukuje zároveň nevyhnutú úlohu hodnotovej reflexie, ktorá je podstatnou edukatívnou zložkou ETV, zahrnutou v experienciálnom učení. Do tohto didaktického modelu vkladá tematiku výchovy k ekologickým hodnotám (s. 105-109). Završením HP je **návrh obsahových a štrukturálnych modifikácií** štátneho vzdelávacieho kurikula v súlade s výsledkami jeho teoretického a empirického výskumu. Navrhované modifikácie rátajú so zavedením ďalších troch ekoetických tematických celkov do osnov troch cyklov školovania: do štvrtého ročníka ZŠ (okrem piateho, v ktorom už je táto téma obsiahnutá), do siedmeho ročníka ZŠ a do druhého ročníka strednej školy. Navrhnuté nové tematické celky by mali nahradiť už jestvujúce, ale také, ktoré sú v osnovách opakované (napr. tvorivosť, asertivita). Autor prezentuje tieto návrhy aj v tabuľkovej podobe, s rozpisom výkonových a obsahových štandardov podľa ŠVP 2015.

5. Posúdenie prínosu HP pre rozvoj pedagogickej teórie a praxe

Celkovo možno konštatovať, že habilitačná práca je **hodnotným príspevkom k rozvoju pedagogiky**, pretože obohacuje mravnoedukačné bádanie o nové pojmy a poznatky, podnecuje k solídному teoretickému zdôvodňovaniu pedagogických modelov, organicky spája teoretické bádanie s empirickým a výsledky výskumu premieta do praktických návrhov pre inovatívnu transformáciu vyučovania.

Autorovi HP **sa podarilo naplniť zámery a ciele** deklarované na začiatku pedagogického výskumu. Dokázal, že dokáže tvorivo formulovať nové pohľady na edukatívnu teóriu i prax. Preukázal tiež vlastnú stavovskú zodpovednosť za skvalitňovanie školskej výučby.

Prosím predkladateľa, aby v rámci obhajoby odpovedal na explicitne i implicitne položené otázky v tomto posudku.

6. Záver

Habilitačnú prácu Mgr. Jána Kaliského oporúčam na obhajobu.

Následne, po úspešnej obhajobe práce, **odporúčam kandidátovi udeliť akademickú hodnosť *docent*.**

doc. PhDr. Andrej Rajs ký, PhD.

V Trnave dňa 07.11.2018